КОНФЛІКТИ ЗА ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ

В Державному архіві Рівненської області я натрапив на кілька документів, які стосуються польського періоду життя нашого краю (20-ті і 30-ті роки XX століття). Перший із них датований 16 жовтня 1924 року, другий – 23 вересня 1932-го. У першому мова іде про страйк робітників на Оржівському деревообробному заводі, у другому – про конфлікт у грабівській церковній громаді між парафіянами і священиком. Обидва документи спонукали до певних роздумів.

У першому і другому випадках повідомлення ідуть по лінії поліції, як то кажуть, знизу нагору. З усього видно, що польська влада остерігалася і боялася будь-яких народних заворушень на недавно приєднаних західноукраїнських землях, навіть у селах чи містечках. Особливо, коли там була присутня хоч якась політична складова. Утім, документи добре ілюструють і наш національний менталітет тих років. А, може, не лише тих років?..

СТРАЙК У ОРЖЕВІ

«До міністерства внутрішніх справ у Варшаві. Пану старості в Рівному.

В справі страйку в Оржеві.

В слід за листом від 19 вересня в справі страйку працівників на заводах в Оржеві, звітую на основі останніх доповідей поліції, що страйк і досі триває. Всього страйкує 200 працівників з лісопилки і фабрики шпону. Працівники фабрики паркету не долучилися до страйку, бо керівництво фабрики пообіцяло виплатити їм непогашений залишок і підвищити оплату на 43%.

Серед страйкуючих 10% поляків, всі інші – українці. Будь-яким чином, в основному серед працюючих на заводах в Оржеві українців, не виключено, велася комуністична агітація, адже у 1923 р. там була організована рада робітників деревної промисловості, яка постала [illegible] У даному аналізу, підґрунтя страйку має чисто економічних характер

Працівники тих заводів до цього заробляли від 80 грошей до 2 злотих за день, до того ж гроші виплачувались вкрай нерегулярно. Оржівські заводи через відсутність готівки до цього часу не виплатили для робітників зарплати за першу половину травня. На основі обрахунків виникли суперечки, і стосунки між працівниками і керівництвом фабрики дуже погіршилися. Також варто зауважити, що керівництво заводів ставляться до працівників в недопустимий спосіб, наприклад, коли працівники неодноразово зверталися до директора зі скаргами, що не мають за що жити, отримували дуже цинічну відповідь: «Якщо не маєш що їсти – іди і вішайся».

Робітники вимагають підвищення зарплатні на 50% і повернення попередньої заборгованості, чого керівництво фабрики через фінансовий стан дозволити не може, обіцяючи лише підвищення оплати на 43%.

Страйк проходить спокійно, але може тривати довгий час.

Висилаю для інформування і рекомендую представити анормальні відносини, що присутні на заводах в Оржеві, для інспектора праці, аби він змінив ставлення до працівників»...

Якийсь поліцейський чин, автор цього повідомлення, з усього видно, намагається об'єктивно висвітлити подію, навіть критикує керівництво фабрики за нахабну поведінку. Візьмемо до уваги, що на час страйку минуло лише три роки відтоді, як за умовами Ризького договору наш край відійшов до Польщі. У повідомленні і натяку немає на кшталт: «та як вони, ці українці, сміють страйкувати!». Тобто, «загвинчування гайок» і полонізація місцевого населення в 1924 р. ще знаходились у початковій стадії.

ГРАБІВСЬКИЙ «БУНТ»

І ось рік 1932, Грабів. Сам факт розслідування поліцією мирного із питань внутрішнього церковного життя, красномовно говорить про те, що польська влада у 30-х роках минулого століття спуску українцям уже не давала. Мовляв, як так? Без відома влади – і зібралися?! Тим самим подібними діями польська влада на місцях сама лила воду на клумбу, на якій проростали і комуністичні гвоздики, і націоналістичні ягоди червоної калини…

«23 вересня 1932 року в Клевані констебль Санко Томаш з посту в Клевані, відповідно до указу пана коменданта того ж посту, приступив до розслідування в справі нелегального зібрання в селі Грабів, і встановив наступне:

Свідок: Роботницький Павло, син Микити, 35 річний священик православної парафії в Грабові гміни Клевань. Зізнався, що довгий час в селі Грабів між ним і парафіянами виникають суперечки. Їх причина – ненависть до нього зі сторони людей щодо церковних коштів. Розпорядження ними парафіяни бажають передати на їх вирішення. Свідок заявив, що парафіяни не вірять в церкву православну, різними способами домагалися, аби тільки відсторонити його від парафії як повністю для них невигідного. Він засвідчив, що на велике свято православне (великий четвер) був випадок киданням каміння в двері церкви. Хто конкретно кидав свідок не знає, бо не бачив. Але припускає, що це були Артем і Антон Третяки з Грабова. Далі свідок стверджує, що вчитель місцевої школи Цехмейструк по п'яні сказав своєму синові: «Я виховаю тебе як ворога Польщі», але свідок не повідомив де відбувалася розмова керівника школи з сином, та сказав, що дізнався про це від людини, якій довіряє і не хоче викривати її перед владою.

Окрім того свідок повідомив, що керівник школи підтримує стосунки з елементами зрадницькими села Грабів, такими як Антон і Анатолій Третяки і Григорій Одерака. Вони у будь-який спосіб намагалися зашкодити йому (свідку) в справах церковних. Свідок стверджує також, що 26 червня під керівництвом солтиса Грабова Кужеля Сидора, відбулося зібрання громади села. На ньому були обговорені справи церковні в Грабові і вирішено управляти церковними коштами, які, як засвідчив свідок, можуть знаходиться тільки в церкві і лише під наглядом солтиса. З цією метою на зібранні була підписана постанова громади Грабова. В постанові були зазначені умови оплати за укладання шлюбу, похорони, хрестини, але свідок повідомив, що на зміну умов він ніколи не погодиться, бо громада села не має права диктувати йому ціни на проведення вище згаданих обрядів.

«Вчитель місцевої школи Цехмейструк по п'яні [illegible] Польщі». Свідок повідомив, що керівник школи підтримує стосунки з елементами зрадницькими села Грабів...».

На якій підставі солтис організував зібрання свідок не знає. Він також був запрошений на зібрання, але коли прийшов, то побачив, що там присутня молодь, що не підтримує православної віри. Після чого пішов і жодної розмови ні з ким не проводив. Зазначив, що для підписання вищезгаданої постанови, перо і чорнила дав керівник школи Цехмейструк. Хто писав постанову і хто був основним ініціатором, свідок точно не знає. Але вважає, що то міг вчинити сам солтис Грабова і Третяк Антон з допомогою Григорія Одераки. Свідок вказав, що першого травня Антон Третяк біля церкви мав вивісити червоний транспарант. Але особисто цього не бачив, довідався про це від осіб, яким довіряє і прізвища яких відмовився назвати.

Свідок: Гримберг Рухла, донька Ела, 52 роки, мешканка села Грабів Клеванської гміни Рівненького повіту. Зізналася, що 26 червня 1932 року прибули до її дому кілька селян села Грабів і з ними солтис Грабова Кужель, Третяк Антон, Одерака Григорій і Макар Броновицький. Вони у неї вдома щось писали в справі церкви, але що саме, вона не бачила і не чула, адже їх справами ніколи не цікавилася. Гримберг Рухла повідомила, що бачилащо в той час, що на дорозі між її домом і школою відбувалося якесь зібрання громади, але в якій справі, вона не чула, тільки чула, що обговорювалися питання, пов'язані з церквою.

Підозрюваний: Кужель Сидор, син Назара, 34 роки, солтис, мешкає в Грабові. Зізнався, що 26 червня 1932 року скликав зібрання грабівської громади на дорозі поблизу школи на основі дозволу війта гміни Клеваня Демидовича Григорія, і повідомив, що на зібранні обговорювалися справи, що стосуються інструментарію пожежників, усунення різних недоліків тощо. Повідомив, що тривало все дві години і під час обговорення вищезгаданих питань, виступив Макар Броновицький з Адамкова. Він, як ключник церкви в Грабові, повідомив присутніх щодо потреби покриття церкви бляхою і необхідність відібрання для цього церковних коштів від священика Роботницького. Тому і було написана постанова щодо священика, аби той не брав непомірних оплат за шлюб, хрестини, поминки. Священик Роботницький не зважав на важкий матеріальний стан парафіян і брав неможливо завищені оплати за вищезгадані обряди.

Далі мова йшла про те, що священик не вигідний для парафіян, бо бере завищену плату і забирає її собі, і на цій основі виникають суперечки і ненависть між парафією і священиком Роботницьким. Парафіяни обурені і не однократно писали прохання про заміну священика. Йдеться про те, що люди в Грабові дуже релігійні, але через поведінку священика перестали ходити до церкви. Свідок також повідомив, що 1929 чи 1930 року, – він вже точно не пам'ятає, – священик в Грабові кричав на парафіян, що Польща є ворогом православ'я, що уряд Польщі хоче позакривати церкви і замінити їх костьолами, спонукаючи людей до об'єднання під його керівництвом для боротьби з польським урядом щодо релігії православної.

Підозрюваний: Третяк Антон, син Артема, мешканець Грабова. Він сказав, що на зібранні, яке скликав солтис, обговорювалися питання пожежні і санітарні, і солтис особисто підняв питання стосовно церкви у Грабові. Повідомив, що громада одноголосно ухвалила постанову до священика Роботницького, аби той зменшив оплату за укладання шлюбу, хрещення і поминки. Підозрюваний особисто писав постанову під диктовку Григорія Одераки, і солтис особисто на ній підписався. Поза тим підозрюваний дослівно підтвердив зізнання солтиса у справі священика Роботницького.

…Цехмейструк Петро, керівник школи в Грабові, повідомив, що 26 червня до нього додому приходив Артем Третяк і просив, щоб написав для грабівської громади якийсь протокол стосовно священика, але в якій справі не знав, а потім поїхав в Оржів в гості, а наступного дня довідався, що було зібрання в справі церкви, і що Антон Третяк із зали школи взяв перо і чорнило для написання постанови. Повідомляє, йому відомо, що священик Роботницький перебуває в недобрих стосунках з парафіянами, з чого виникає незадоволення, і відповідно до його спостережень, це провокує сам священик Роботницький – тим, що бере надмірні оплати за виконання ним церковних обрядів, і не зважає на бідніших парафіян, і бере з них завищену плату. Також повідомив, що парафіяни скаржилися йому і повідомили, що священик забрав всі церковні кошти і використав їх для покриття даху церковного без згоди парафіян. Підозрюваний не признається, що підтримував близькі стосунки з Третяками і Одеракою, як і не визнає, що коли-небудь до свого сина чи інших дітей в публічному місці чи вдома говорив «я тебе виховаю як ворога Польщі». Цехмейструк повідомив, що є лояльним до польської держави і не належить до жодної із партій і не бере участі у жодному політичному рухові. Зі священиком Роботницьким живе у добрих стосунках і не було між ними ніякої ненависті. Також згадав про великий четвер, коли парафіяни кидали каміння в двері церкви 6 травня 1932 року на Юрія. Повідомляє, що тоді виникла суперечка між хористами двох хорів. Вони почали спільно співати, від чого в церкві виник галас. Далі важко зрозуміти, що відбувалося, оскільки священик був присутній на зборах, але не був повідомлений про постанову. Церкву закрили і парафіяни розділилися на дві групи, і тільки тепер, завдяки втручання православного благочинного Марковського з Клеваня, церкву відкрили, але і надалі існує ненависть парафіян до священика…

…Свідок: Демидович Григорій, 39 років, мешканець Клеваня, війт гміни, засвідчив, що 25 червня відбулося зібрання солтисів (керівників сіл, -ред.) в раді гміни, було рекомендовано всім солтисам, у т.ч. Сидорові Кужелю, зібрати громаду і обговорити виключно питання, що стосуються санітарних порядків…. І попереджено всіх, щоб за жодних умов не були обговорені якісь інші питання, що виходять за межі обговорених».

У цьому повідомленні клеванського «дільничного» Томаша Санка у якості «свідків» і «підозрюваних» фігурують також такі імена грабівців як Трофимчук Кузьма, Бобровник Федор, Новак Андрій, Гелешко Андрій, Ігнатчук Калістрат, Продайко Іван, Бобровник Терентій, Бобровник Василь, Максимчук Антон, Броновицький Макар, Броновицький Іван, Бобровник Степан, Бобровник Дем'ян, Гусак Тимофій, Осійчук Павел, Гомон Павло, Одерака Федір, Холява Юхим, Третяк Артем, Одерака Григорій… Мабуть, це були найбільш свідомі і активні люди Грабова тих років.

Наведений протокол допиту свідчить і про те, що на початку 30-х років минулого століття в селі Грабів уже відчувалися різні політичні віяння (згадка про червоний транспарант – явна ознака симпатій певної частини жителів до комуністів). І дійсно, трохи пізніше в селі виник осередок КПЗУ. Але це тема окремої розмови.

Документ дозволяє стверджувати, що у Грабові існували тоді й певні групи з числа жителів, які концентрувалися навколо осіб священика, керівника школи і солтиса. Словом, село не було монолітним. Чи вдалося йому стати як одне ціле протягом наступних десятиліть? Про це знають лише самі грабівці…

Вдалося розшукати мені в архіві і саму постанову, навколо якої і точився весь сир-бор. Це – півкуша формату сторінки учнівського зошита в лінійку, з відірваними краями, з тексту на якому ми можемо дізнатися про таке:

«Постанова Православного прихода Грабівської церкви, котрою встановлюється ціна за церковні треби священнику, псаломщику церкви 26 червня 1932 року.

С поводу критичного стану господарств до цього існуючі ціни на треби рахуємо неможливими, а тому постановляємо і просимо священника, брати за всі треби, ціни згідно наступного розпису:

	Священнику	Псаломщику	Церкві
Хрещення	50 грошей	25 грошей	надірвано
Вінчання	4 злоти	2 злоти	надірвано
Похорони	3 злоти	1½ злотих	надірвано
Видача метрик – безплатно			

(підписи церковних активістів).

Чи пішов священик назустріч вимогам парафіян наразі невідомо.

Підготував В.ПАРФЕНЮК.
З польської переклала
Олена ПАЛІЮК.

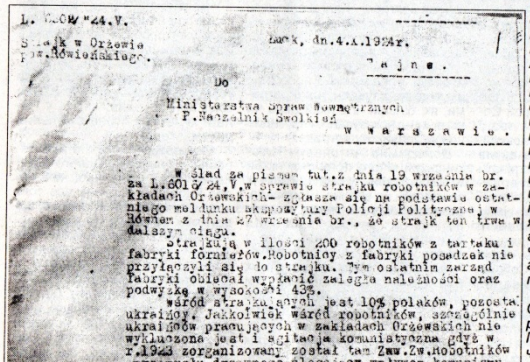

L. [illegible]OW "24.V.

Strajk w Orżewie
[illegible] Rozwiązanie.

Łuck, dn.4.X.1932r.

Tajne.

Do

Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
P.Naczelnik Sikolski
w Warszawie.

W ślad za pismem tut.z dnia 19 września br. za L.6010/24,V,w sprawie strajku robotników w zakładach Orżewskich- zgłasza się na podstawie ostatniego meldunku Komendanta Policji Politycznej w Równem z dnia 27 września br., że strajk ten trwa w dalszym ciągu.

Strajkują w ilości 200 robotników z tartaku i fabryki fornierów.Robotnicy z fabryki posadzek nie przyłączyli się do strajku. Tym ostatnim zarząd fabryki obiecał wypłacić zaległe należności oraz podwyżkę w wysokości 43%.

Wśród strajkujących jest 10% polaków, pozostali ukraińcy. Jakkolwiek wśród robotników, szczególnie ukraińców pracujących w zakładach Orżewskich nie wykluczona jest i agitacja komunistyczna gdyż w r.1923 zorganizowany został tam Zaw.Zw.Robotników -przemysłu drzewnego ulegający wpływom komunizmu, w danym wypadku,według dotychczasowych relacji,